

ӘОЖ: 376.1

ҚАЗАҚСТАНДА АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ДИАГНОСТИКАЛАУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕР МЕН ҚҰРАЛДАР

Амантаева А.Т.

магистрант, Абай атындағы ҚазҰПУ, Арнайы педагогика кафедрасы,
Алматы қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші: Бутабаева Лаура Аскаровна, PhD,
қауымдастырылған профессор

Мақалада Қазақстандағы аутистік спектр бұзылыстары (АСБ) бар балаларға жүргізілетін диагностикалық бағалау жүйесіне шолу жасалады. Авторлар халықаралық деңгейде кеңінен қолданылатын ADOS-2, CARS, M-CHAT әдістерінің мазмұны мен елде қолданылу ерекшеліктерін сипаттайды. Сонымен қатар, мақалада ABLLS-R (The Assessment of Basic Language and Learning Skills – Revised) құралының мүмкіндіктері мен білім беру саласында қолдану тиімділігі ашып көрсетілген. Бұл құралдың басқа диагностикалық әдістермен салыстырмалы талдауы ұсынылады. Мақалада АСБ бар балаларды диагностикалауда заманауи тәсілдерді енгізу қажеттілігі негізделеді.

Кілт сөздер: аутизм, диагностика, ADOS-2, CARS, M-CHAT, ABLLS-R, ПМПК, инклюзия, скрининг

Соңғы жылдары аутистік спектр бұзылыстары (АСБ) бар балалар санының артуы әлемдік және отандық педагогикалық, психологиялық зерттеулерде өзекті мәселе ретінде қарастырылып отыр. АСБ баланың әлеуметтік, коммуникативтік және когнитивтік дамуына айтарлықтай әсер ететін нейроөсу ерекшелігі ретінде сипатталады. Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламалары жүзеге асырылып жатқанымен, ерте кезеңдегі диагностика мен кәсіби көмек көрсету жүйесінде бірқатар қиындықтар кездесуде. Мақалада диагностикалық үдерістегі заманауи құралдарды қолдану тиімділігі мен ғылыми негізделген тәсілдерге шолу жасалады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстанда АСБ бар балаларды диагностикалау көбіне ПМПК базасында жүзеге асады. Алайда, көптеген өңірлерде білікті мамандардың жетіспеуі және ата-аналардың хабарсыздығы

сияқты проблемалар кездеседі. Сонымен қатар, ерте жастағы балалармен жүргізілетін скринингтік тексерістердің жүйелі болмауы диагностика уақытын кешіктіреді. Интердисциплинарлық топтар құрып, нейропсихологиялық, логопедиялық және әлеуметтік диагностика элементтерін біріктіру – бұл мәселені шешудің тиімді жолы.

Қазақстандағы АСБ диагностикасының заманауи моделін қалыптастыру үшін халықаралық тәжірибені, отандық педагогика мен психология жетістіктерін ұштастыру қажет. Қоғамда аутизм туралы түсінікті арттыру және отбасы мен мектеп арасындағы байланыс механизмін күшейту қажет. Зерттеу барысында алынған тұжырымдар диагностиканың сапасын арттыру үшін жүйелі, ғылыми негізделген шаралар қажет екенін дәлелдейді.

Аутизмді диагностикалау – кешенді тәсілді қажет ететін үдеріс. Диагностиканың мақсаты – баланың мінез-құлқы мен даму ерекшеліктерін ерте кезеңде анықтап, жеке бағдарлама құру.

ADOS-2 – халықаралық деңгейде ең кең таралған және клиникалық тұрғыдан сенімді құралдардың бірі. Бұл әдістеме баланың мінез-құлқын бақылауға негізделеді және мамандарға нақты диагностикалық тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Алайда, оның қолданылуы арнайы дайындықтан өткен мамандарды және тілдік бейімдеуді талап етеді. Қазақстанда ADOS-2 шектеулі орталықтарда ғана қолданылады, ал мамандарды даярлау мен сертификаттау жүйесі әлі толық қалыптаспаған.

CARS әдісі баланың аутистік ерекшеліктерін шкалалық бағалау арқылы анықтайды. Бұл құрал ПМПК құрылымында кеңінен қолданылады, қарапайым әрі салыстырмалы түрде жылдам диагностикалау мүмкіндігін береді. Дегенмен, ол көбінесе субъективті бағалауға сүйенеді және аутизм спектрінің жеңіл түрлерін анықтауда дәлдігі төмен болуы мүмкін.

M-CHAT – ерте жастағы (16–30 ай) балаларды скринингтен өткізуге арналған құрал. Оның тиімділігі ата-аналар арқылы алынатын ақпараттың нақтылығына байланысты. Бұл әдіс Қазақстанда кейбір балабақшалар мен медициналық мекемелерде енгізіле бастағанымен, кеңінен таралмаған. Оның бейімделуін арттыру үшін қазақ және орыс тілдеріндегі нұсқаларын ресми бекітіп, скринингті жалпы тәжірибе дәрігерлерінің жұмысына енгізу қажет.

ABLLS-R – баланың негізгі дағдыларын жан-жақты бағалауға арналған құрал. Ол тілдік, когнитивтік, әлеуметтік, моторлық дағдылар бойынша жеке оқу жоспарын құруға мүмкіндік береді. ABLLS-R мектепке дейінгі және бастауыш жастағы балалармен жұмыс істейтін педагогтар үшін тиімді құрал болып табылады. Қазақстанда бұл құрал тәжірибелік түрде қолданылып келеді, алайда оның тілі мен мазмұнын толық бейімдеу қажеттілігі бар.

VB-MAPP – баланың вербалды мінез-құлқын бағалауға бағытталған құрал. Ол әсіресе сөйлеу тілі дамымаған немесе кешігіп дамып жатқан балаларға қолданылады. Бұл жүйе тілдік дамуды жүйелі түрде бағалауға мүмкіндік береді.

және АВА терапиясымен үйлеседі. Қазақстанда бұл құрал логопедтер мен арнайы педагогтер тарапынан танылып келеді, бірақ кең көлемде қолданылмайды.

ABLLS-R (The Assessment of Basic Language and Learning Skills – Revised) – аутистік спектр бұзылыстары бар балалардың негізгі тілдік және оқу дағдыларын бағалауға және дамытуға арналған құрылымдық бағалау құралы. Бұл жүйе Applied Behavior Analysis (ABA) принциптеріне негізделіп, баланың 25 дағды саласы бойынша жетістіктерін бағалайды. ABLLS-R арқылы мамандар баланың сөйлеу тілі, өзін-өзі күту, академиялық, моторлық және әлеуметтік өзара әрекет дағдыларына қатысты нақты мәліметтер жинақтайды. Бағалау нәтижесінде әр бала үшін жеке оқу жоспары әзірленіп, нақты мақсаттар белгіленеді. Қазақстанда бұл құрал соңғы жылдары балабақшалар мен инклюзивті білім беру мекемелерінде тәжірибелік түрде қолданылып келеді. Дегенмен, бұл құралдың тілі мен мазмұнын жергілікті контексте бейімдеу қажеттілігі туындап отыр. ABLLS-R құралы арқылы алынған деректер педагогтар мен логопедтер үшін түзету-дамыту жұмысын тиімді жоспарлауға көмектеседі. Бұл әдіс әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін аса тиімді, өйткені ол баланың дамуындағы нақты әлсіз және күшті жақтарын анықтауға мүмкіндік береді.

ABLLS-R құралы өзге диагностикалық жүйелермен салыстырғанда баланың функционалдық дағдыларын кең ауқымда бағалауға мүмкіндік береді. Мысалы, ADOS-2 негізінен баланың әлеуметтік өзара әрекеті мен коммуникациялық дағдыларын бақылауға бағытталса, CARS әдісі – баладағы аутистік мінез-құлықтардың жиілігі мен айқындылығын сипаттауға арналған. Ал M-CHAT – баланың дамуында аутизм белгілерін ерте анықтауға арналған скринингтік құрал болып табылады.

ABLLS-R жүйесінің басты артықшылығы – оның білім беру мақсатында қолдануға бейімділігінде. Бұл құрал баланың нақты дағдыларын 25 түрлі сала бойынша бағалап, әр салада жетілу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Яғни, бағалау тек диагностикамен шектелмей, әрі қарай түзету-дамыту жұмысының мазмұнын нақтылауға қызмет етеді. ABLLS-R нәтижелері арқылы педагогтар мен дефектологтар баланың оқу процесіндегі жеке жетістіктерін динамикалық түрде бақылап отыра алады.

Сонымен қатар, ABLLS-R жүйесі визуалды және сандық бағалау форматтарын ұсынады, бұл оны қолданушы үшін түсінікті әрі тиімді етеді. Мысалы, бағалау парақшаларында әр дағдының игерілу деңгейі белгіленіп, баланың жалпы даму картасы құрылады. Бұл карта баланың қандай салада қолдау қажет ететінін нақты көрсетеді.

ABLLS-R мен ADOS-2, CARS, M-CHAT құралдарының салыстырмалы талдауы олардың әрқайсысының қолдану мақсаты мен ауқымының әртүрлі екенін көрсетеді. ADOS-2 – клиникалық диагностика үшін тиімді, ал ABLLS-R

– білім беру және дамытушы жұмыстар үшін неғұрлым бейімделген. Сондықтан, бұл құралдарды біріктіре отырып қолдану АСБ бар балалардың қажеттіліктерін кешенді бағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларды диагностикалау барысында қолданылатын құралдардың тиімділігі олардың бағалау мақсатына, қолдану саласына және бейімделу деңгейіне байланысты әртүрлі.

Аутистік спектр бұзылыстары бар балаларды сапалы диагностикалау – инклюзивті білім берудің алғашқы және ең маңызды қадамы. Қазақстанда ғылыми негізделген әдістерді кеңінен қолдану арқылы балалардың қажеттіліктерін ерте анықтауға мүмкіндік туады. Алдағы уақытта халықаралық тәжірибе мен ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып, интеграцияланған, жүйелі диагностикалық модельдерді жалпыға ортақ қолдануды дамыту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Lord C., Rutter M., DiLavore P. C., Risi S. (2012). Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS-2). Western Psychological Services.
2. Schopler E., Reichler R. J., Renner B. R. (1986). The Childhood Autism Rating Scale (CARS). Irvington Publishers.
3. Robins D. L., Fein D., Barton M. L., Green J. A. (2001). The Modified Checklist for Autism in Toddlers (M-CHAT). *Pediatrics*, 108(5), 119–125.
4. Әбеннова А. А., Оспанова К. Т. (2021). Инклюзивті білім беру: теориясы мен практикасы. Алматы: Қазақ университеті.
5. ҚР БҒМ. (2022). Арнайы білім беруге арналған әдістемелік ұсынымдар. Астана.
6. Жантөрин А. (2020). Аутизм диагнозы бар балалармен жұмыс істеудің әдістемелік негіздері. – Алматы: «Білім» баспасы.
7. Мусаева Н. (2022). Ерте жастағы балалардағы даму ерекшеліктері және скрининг құралдары. – Педагогика және Психология, №4.
8. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC.
9. Dawson G., Bernier R. (2013). A quarter century of progress on the early detection and treatment of autism spectrum disorder. *Development and Psychopathology*, 25(4), 1455–1472.
10. Жұмашева Л. (2021). ПМПК қызметінің ерекшеліктері. – Арнайы білім журналы, №2.

СОВРЕМЕННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ И МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ ДЕТЕЙ С РАС В КАЗАХСТАНЕ

Амантаева А.Т.

Научный руководитель: Бутабаева Лаура Аскаровна

В статье рассматриваются особенности системы диагностической оценки детей с расстройствами аутистического спектра (РАС) в Казахстане. Авторы описывают содержание и особенности применения таких международных методик, как ADOS-2, CARS, M-CHAT. Особое внимание уделено инструменту ABLLS-R (Оценка базовых языковых и учебных навыков), который применяется в образовательной практике. Приведён сравнительный анализ ABLLS-R с другими диагностическими инструментами. Подчёркивается необходимость внедрения современных методов в отечественную практику.

Ключевые слова: аутизм, диагностика, ADOS-2, CARS, M-CHAT, ABLLS-R, ПМПК, инклюзия, скрининг

MODERN TOOLS AND METHODS OF DIAGNOSING CHILDREN WITH ASD IN KAZAKHSTAN

Amantaeva A.T.

Scientific supervisor: Butabaeva L.A.

The article provides an overview of the diagnostic assessment system for children with Autism Spectrum Disorders (ASD) in Kazakhstan. The authors describe the content and local implementation features of internationally recognized methods such as ADOS-2, CARS, and M-CHAT. Particular attention is given to the ABLLS-R (The Assessment of Basic Language and Learning Skills – Revised) tool, which is actively used in educational settings. The article includes a comparative analysis of ABLLS-R and other diagnostic tools. The need to integrate modern methodologies into national practice is emphasized.

Keywords: autism, diagnostics, ADOS-2, CARS, M-CHAT, ABLLS-R, PMPC, inclusion, screening

References

1. Lord, C., Rutter, M., DiLavore, P. C., & Risi, S. (2012). *Autism Diagnostic Observation Schedule (ADOS-2)*. Western Psychological Services.
2. Schopler, E., Reichler, R. J., & Renner, B. R. (1986). *The Childhood Autism Rating Scale (CARS)*. Irvington Publishers.
3. Robins, D. L., Fein, D., Barton, M. L., & Green, J. A. (2001). *The Modified Checklist for Autism in Toddlers (M-CHAT)*. *Pediatrics*, 108(5), 119–125.
4. Abenova, A. A., & Ospanova, K. T. (2021). *Inclusive Education: Theory and Practice*. Almaty: Kazakh University.
5. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2022). *Methodological Guidelines for Special Education*. Astana.
6. Zhantorin, A. (2020). *Methodological Foundations for Working with Children Diagnosed with Autism*. Almaty: "Bilim" Publishing.
7. Musaeva, N. (2022). *Developmental Features and Screening Tools in Early Childhood*. *Pedagogy and Psychology*, No. 4.
8. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC.
9. Dawson, G., & Bernier, R. (2013). *A Quarter Century of Progress on the Early Detection and Treatment of Autism Spectrum Disorder*. *Development and Psychopathology*, 25(4), 1455–1472.
10. Zhumasheva, L. (2021). *Features of PMPC (Psychological-Medical-Pedagogical Consultation) Services*. *Special Education Journal*, No. 2.